

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

Ижтимоий-и-тисодий факультети

Тарих йўналиши

2-бос=ич, 202-гуруҳ талабаси

НИШОНОВ ФАЙЗУЛЛО_{НИНГ}

«ЖАХОН ТАРИХИ»

фанидан ёзган

РЕФЕРАТИ

Мавзу: Рим империясининг парчаланиши

Топширди:

Ф.Нишонов

+абул =илди:

Х.Мамадалиев

Наманган - 2011

МАВЗУ: РИМ ИМПЕРИЯСИНИНГ ПАРЧАЛАНИШИ

РЕЖА:

1. IV аср охири - V аср бошларида варварларнинг империяга бўлган муносабатларининг кескинлашуви.
2. Готлар ва Қора денгиз бўйлари. Гуннларнинг келиши.
3. Вестготларнинг Тулуза короллиги.
4. Ғарбий Рим империясининг қулаши.

РИМ ИМПЕРИЯСИНИНГ ПАРЧАЛАНИШИ

IV аср охири - V аср бошларида варварларнинг империяга бўлган муносабатларининг кескинлашуви. Варварларнинг Рим империясига бўлган муносабати IV аср охирларига келиб жуда ҳам кескинлашиб кетди. Империянинг заифлашуви варвар қабилаларига империя чегарасидан деярли бемалол ўтиб, унинг территориясини эгаллаб олиш учун имкон берди. Империя варварларнинг сиқувини яна бир оз вақт тўхтатиб тура олар эди, лекин у, империяга федерат-иттифоқчилар тарзида хизмат қилаётган варварларнинг ўзининг ёрдамига таянган чокдагина шундай қила олар эди. Аммо федератларнинг душманга айланиши осон эди; бунинг олдини олиш учун империя уларга тобора кўпроқ ён беришга мажбур бўлмоқда эди.

Герман қабилалари II - IV аср ўрталарида ўзларининг ишлаб чиқариш кучларини анчагина ривожлантирдилар. Улар ерларини Цезарь ва Тацит замонидагидан яхшироқ ишлай бошладилар. Уларда ҳайвонларнинг насли (жумладан, отларнинг насли) яхшиланди. Ҳунармандчиликни ривожлантиришда анча олға кетилди. Германиянинг кўп жойларида ер устидаги ёки унча катта бўлмаган чуқурликдаги рудалар ишлана бошланди. Чегара областида яшовчи германлар римлик савдогарлар билан олди-сотди қила бошладилар. Варварларнинг аҳолиси тобора кўпайиб бортанлиги учун ер масаласи жуда кескин масала бўлиб қолди. Варварлар аҳолининг ошиб-тошиб кетаётганлигини сезмоқда эдилар. Улар империянинг серҳосил ва қисман бутунлай ишлов берилмаган ерларини ишғол қилишга интилдилар. Бутун бир варвар қабилаларини Рим империясига қарши кескин кураш олиб боришга олиб келган энг муҳим ва асосий сабаб ер танқислиги эди.

Бу вақтга келиб герман қабилаларининг ичида катта ўзгаришлар содир бўлди. Герман жамиятининг тобора кўпроқ табақаланиб бориши - зодагонларнинг ажралиб чиқиши, уларга қарам бўлган кишилар сонининг кўпайиши ва ҳоказолар билан бир қаторда, қабилаларнинг катта-катта иттифоқларга бирлашув процесси ҳам юз бермоқда эди. Қуйи Рейнда ҳамда

Ютландия ярим оролида англ-сакс кабилалари бирлашмаси; Ўрта Рейнда франк кабилалари иттифоқи; Юқори Рейнда аллеманлар иттифоқи (бунга квадлар, маркоманлар, қисман свевлар кирарди); Эльбада ва Эльбанинг нариги томонида лангобардлар, вандаллар, бургундларнинг иттифоқлари ташкил топди. Бундан олдинги бобда готларнинг иккита иттифски - вестготлар иттифоқи ва остготлар иттифоқи вужудга келиб, буларнинг ҳар бири Дунай ва Қора денгиз бўйи районида кўп кабилали давлат ташкил қилганлиги гапириб ўтилган эди, IV асринг охирларидан бошлаб ва айниқса V асрда варварлар ёппасига империя территориясига қараб йўл олиб, уни аста-секин истило қила бошладилар. Тўғри, бу истило қилиш қарийб бутун бир асрга чўзилди. Анча вақтгача бу истилочилар расман империянинг «иттифоқчилари» деб қаралди. Бироқ замондошлар бу номга алданмади. Ғарбий Рим империясининг тобора қулаб бораётганлиги шубҳасиз ҳақиқат эди. Чунки варварлар империяни истило этиш билан бир вақтда империя территориясига ўзларининг бутун оилалари, уй анжомлари, сигир-бузоқлари ва ҳоказолари билан кўчиб келиб, ўрнашаётган эдилар. Шунинг учун IV асрнинг охири ва V асрнинг ҳаммасини ўз ичига олган бу даврни тарихчилар одатда Халқларнинг буюк кўчиш даври деб атайдилар.

Готлар ва Қора денгиз бўйлари. Гуннларнинг келиши. Бу кўчиш империя территориясига готларнинг бостириб киришидан бошланди, деб ҳисобланади. Остготлар ва вестготларнинг империя билан тотув яшашлари мумкиндек туюлар эди. Уша вақтда Европанинг жануби-шарқида бу варварларнинг жуда кенг ер майдонлари бор эди. Вестготларда ҳам, остготларда ҳам ҳеч қандай «ер қаҳатчилиги» йўқ эди. Тўғри, остгот зодагонлари гоҳ-гоҳ Болқон ярим оролига хужум қилиб турар эдилар. Лекин иккинчи томондан, готлар Шарқий Рим империяси билан тинч савдо алоқалари ҳам олиб борар эдилар. Готлар христианликни шарқий римликлардан қабул қилган эдилар. Готлар ўртасида христианликни тарғиб қилган киши епископ Ульфила бўлди, у инжилни ва диний китобларни гот тилига таржима қилди.

Икки давлатнинг энг кучлиси - Остготлар давлати бўлиб, у кўп қабилали иттифоқ эди, бу иттифақ ўзининг остгот қабиласидан ташқари, славян ва шарқий сармат қабилаларидан бир қанчасини ўз ичига олган эди, бу давлатга король Германарих 50 йил бошчилик қилди (у 375 йилда вафот этди). Остготларнинг ўзлари маҳаллий маданият таъсирига анчагина берилиб, маҳаллий аҳюли билан қисман аралашиб кета бошлаган эди. Қора денгиз бўйидаги готларга Қора денгиз бўйидаги грек колонияларининг ва айниқса Боспор подшолигининг антик маданияти анчагина ўз таъсирини ўтказди.

375 йилда Қора денгиз бўйига Осиёдан жуда кўп сонли гуннлар қабиласи келди. Гуннлар (буларнинг бир қисми турк иркидан, бир қисми мўғул иркидан бўлса керак) кўчманчи халқ бўлиб, бир вақтлар Хитой чегараларида яшар эдилар, кейин улар бутун Ўрта Осиёни босиб ўтиб, ниҳоят, Жанубий Урал билан Каспий денгизи ўртасидаги «Каспий дарвозаси» орқали Дон ва Днепр ҳавзасига кириб бордилар. Гуннлар остготлар иттифоқига қақшатғич зарба бердилар. Гуннлар остготларни ўзларига бўйсундириб, улар билан биргаликда вестготлар устига юриш қилдилар. Гуннлар томонидан тор-мор қилиниш ва бўйсундирилишдан кўрқиб, вестготларнинг бошлиқлари Шарқий Рим императори билан музокара бошладилар ва Дунайдан ўтиб, федератлар сифатида Болқон ярим оролига жойлашиш учун ундан ижозат сўрадилар. Константинополь ҳукумати бунга рози бўлди, шундан кейин 376 йилда бир миллион кишига яқин вестготлар (булардан 200 минги қуролланган эркаклар эди) Дунайдан ўтдилар. Уларга жойлашиш учун ҳозирги Болгариянинг Мезия области ажратиб берилди.

Вестготлар империяда. Вестготларнинг Дунайдан ўтиши юзаки қараганда айтарли бир нарса эмасдек эди. Римликларнинг бутун-бутун қабилаларни федерат қилиб қабул қилиш ҳоллари илгари ҳам бўлган эди. Лекин ҳақиқатда эса вестготларнинг Болқон ярим оролида пайдо бўлиши катта оқибатларга олиб келди. Варварларга нисбатан жабр-зулм ва

Ўзбошимчалик қилган империя амалдорлари билан чиқиша олмай, вестготлар тез орада Рим ҳукуматига қарши кўзғолон кўтариб, «федератликдан» энди империя ҳукуматининг хавfli душманларига айландилар. Буларга маҳаллий конларда ишлаётган ерли куллар ҳам (уларнинг ҳам кўпчилиги аслида варварларданэди) кўшилдилар. Вестготлар Болқон ярим оролининг жанубига қараб йўл олдилар. 378 йили улар Адрианонополга яқин жойда Рим кўшинларини тор-мор қилдилар; бу кўшинларга қўмондонлик қилган император Валент ўлдирилди. Вестготлар Константинополга яқинлашиб келмоқда эдилар. Янги император Феодосий I (379 - 395) бир дўқ-пўписа қилиб, бир бўлса дипломатик музокаралар юргизиб вестготларни тинчлантиришга муваффақ бўлди, уларга Болқон ярим оролининг турли жойларидан янги, серҳосил ерларни ажратиб берди. Кейинчалик, 90-йилларда ҳозирги Югославия территориясидаги Иллирия вилояти вестготларга берилди.

Феодосий ўлгандан кейин Рим империяси унинг ўғиллари ўртасида тақсимланди. Шарқда - Аркадий (395 - 408), Ғарбда - Гонорий (395 - 423) идора қила бошлади. Ака-ука императорларнинг иккаласи ҳам бир-бирига душман эди. Қонстантинополь ҳукумати вестготларни Ғарбий Рим империясига қарши кўзға-тишга қасддан ҳаракат қилди.

Гонорийнинг лашкарбошиси Стилихон (аслида варвар эди) дастлабки вақтда вестготларнинг Италияга қилган хужумини тўхтатиб турди. У ҳатто Британиядаги рим легионларини (407 йилда) чақириб келтирди, легионларнинг бу вақтида Италиянинг ўзида бўлиши ниҳоят даражада зарур эди. Бироқ сарой аҳли ўртасидаги фитна натижаоида Стилихон тез орада вазифасидан туширилди ва ўлдирилди. Вестготлар -короли Аларих энди қаттиқ қаршиликка учрамай, 409 йилда Италия территориясига кириб борди. Кейинги йилда Аларих Римни жуда катта талонга солди. Шу нарса характерлики, Аларих Римни куллар ёрдами билан олди. Римда ва унинг атрофида яшаган 40 мингга яқин кул Аларих томонига ўтди. Булардан ташқари, Аларихни кўпчилиги варвар-германлардан иборат ғарбий

император армиясининг кўпчилик қисми қўллаб-қувватлади. Вестготлар Римни 410 йилнинг 24 августида босиб олдилар. Римликларнинг пойтахти бир неча кунгача талон-тарож қилинди. Римдаги қулдор зодагонларнинг кўплари ўлдирилди, асир олинди ва қул қилиб сотилди, римликларнинг бир қисми қўрқувга тушиб, Шимолий Африкага ва Болқон ярим оролига қараб кочдилар.

Аларих сўнгра Сицилияга, у ердан эса Шимолий Африкага юриш қилмоқчи эди. Бунинг сабаби Италияда озиқ-овқат йўқлиги эди, Италияда қишлоқ хўжалиги бутунлай тушкунликка учраган эди, маҳаллий аҳолининг ўз ғалласи ўзига етмас эди. Лекин вестготларнинг Африкага юриш қилиш мўлжали амалга ошмади. Бу юриш учун флот тайёрланаётган ўша 410 йили Аларих ўлди.

Вестготларнинг Тулуза қороллиги. Италияда бир оз вақт тургандан кейин, вестготлар Гонорий ҳукумати билан келишиб, Жанубий Галлияга ўтдилар ва у ерда 419 йили Рим империяси территориясида дастлабки варварлар қороллигини туздилар, унинг пойтахти Тулуза шаҳри бўлди. Тулуза қороллиги' Рим императорига номигагина қарам ҳисобланар эди. Аслида у бутунлай мустақил эди. Галлияга кўчиб ўтганларидан кейин вестготлар жуда кўп ерларни бошқатдан тақсимладилар. Улар маҳаллий галлиялик-римлик қулдорлар ихтиёридаги ерларнинг учдан икки қисмини ундаги қулар, бинолар, қишлоқ хўжалик асбоб-ускуналари ва бошқа нарсалари билан биргаликда мусодара қилиб, ўзаро бўлишиб олдилар, катта-катта латифундиялардаги энг яхши ерларни, қуларни ва асбоб-ускуналарни қорол билан зодагонлар олди. Оддий вестгот жангчи деҳқонлар ўзларининг оилавий чек ерларини - *sortes* - яъни айнан олганда қуръага (чекига) чиққан ерларни олдилар, булар: ҳайдаладиган ерлардан, жамоага қарашли ер-мулклар - ўрмонлар, яйловлар ва бошқалардан иборат эди. Кейинча V асрнинг охири - VI асрнинг бошларидан бошлаб Вестготлар қороллиги Пиренея тоғларининг нариги томонига Испанияга ҳам ёйилди. Унинг пойтахти Толедо шаҳрига кўчирилди.

Шимолий Африкада вандаллар короллиги. Тахминан, Галлияда вестготлар ўз давлатини вужудга келтирган вақтда, бошқа Чэйр группа варвар қабилалари Пиренея ярим оролига бости-риб кирди. Булар свевлар билан вандаллар эди. Севлар ярим оролнинг шимоли-ғарбий қисмини босиб олдилар, вандаллар жанубга кириб бориб, бирмунча вақтгача Гвадиана дарёси жанубидаги территорияда яшадилар. Ҳозирги вақтда ҳам шу область Андалузия деб аталади (дастлабки вақтларда Вандалусия деб аталар эди). Вандаллар бу ердан король Гейзерих бошчилигида Шимолий Африкага ҳужум қилдилар. Вандаллар Шимолий Африка аҳолисининг қуйи табақалари орасида Рим ҳукуматининг ва катта қулдорларнинг эътибори йўқлигидан фойдаланиб, бу кенг территорияни босиб олдилар ва 439 йилда Рим империяси территориясида июкинчи варвар короллигини вужудга келтирдилар, бу давлатнинг пойтахти қадимги Карфаген бўлди.

Вандаллар Рим зодагонларининг жуда кўп ерларини ҳам мусодара қилдилар. Лекин уларнинг ўзларида ҳам зодагонлар тезлик билан таркиб топмоқда эди, бу зодагонлар босиб олинган ерлар, олинган қуллар ва бошқа хил ўлжалар ҳисобига бойиб кетди. Вандал зодагонлари Италияга қилинган босқинчилик ҳужумлари натижасида айниқса бойиган эди. 455 йилда вандаллар Римни босиб олиб, вестготларнинг 410 йилдаги талон-торождан баттароқ мисли кўрилмаган даражада таладилар ва вайрон қилдилар. Вандаллар Римнинг энг нодир қадимги ёдгорликларини аёвсиз бузиб ташладилар. Шу сабабли «вандализм» деган сўз маданият ёдгорликларини ваҳшиёна вайрон қилиш тимсоли бўлиб қолди.

Бургундия короллиги. V аср ўрталарида 443 йил билан 457 йил оралиғида Рона дарёси ҳавзасида яна бир варвар короллиги вужудга келди, бу короллиқнинг пойтахти Лион шаҳри бўлди. Бу Бургундия короллиги бўлиб, ҳажми жиҳатидан бир-мунча кичикроқ бўлса-да, ҳозирги Франциянинг жануби-шарқини, географик ва стратегик жиҳатдан жуда муҳим ва серҳосил жойни ишғол қилди. Бу короллик вужудга келиши натижасида империянинг шимолий Галлия билан алоқаси узилиб қолди.

Шундай қилиб, Ғарбий Рим империяси ўша вақтдан бошлаб ҳақиқатда биргина Италиянинг ўз доираси билан чекланиб қолди. Бургундлар ҳам маҳаллий галлиялик-римлик зодагонларнинг ерларини тортиб олдилар, лекин бу тортиб олиш вестготлар ўтказган мусодарага караганда бирмунча кичикроқ ҳажмда бўлди. Бургундлар сон жихатидан хийла оз бўлиб, IV асрда узок вақтгача юқори Рейнда римликлар билан ёнма-ён яшадилар (уларнинг ўша вақтдаги пойтахти Вормс шаҳри эди), улар тез вақт ичида романлашиб, V асрдаёқ латин тилини, римликларнинг урф-одатларини ва уларнинг мулкый муносабатларини ўзлаштириб олдилар. Бирок, шунга карамай, Бургундиянинг асосий аҳолисини бу ерда ўзларига чек ерлар олган варвар деҳқонлар ташкил этар эди.

Атилла замонида гуннлар. Вестгот, Вандал ва Бургундия королликларининг вужудга келиши билан Ғарбий Рим империясининг аҳволи ниҳоят даражада мушкуллашиб қолди. Бу вақтда империяни идора қилиб турган император Валентиниан III (425 - 455) сонда бор, салмоқда йўқ бир одам эди. Лекин унинг министри (уни тарихчилар баъзан «сўнгги буюк римлик» деб атар эдилар (Аэций) хийла романлашган) варварларнинг бирини иккинчисига қарши ишга солиб, империяни сақлаб қолишга зўр бериб ҳаракат қилди.

V аср ўрталарида империя учун энг хавфли душман юқорида айтиб ўтганимиз гуннлар бўлди. V асрнинг дастлабки учдан бир қисми ичида гунн қабилалари ғайратли ва шижоатли король Атилла (435 - 453) қўл остида бирлашдилар. Атилланинг пой-тахти Тисса қирғоғи - ҳозирги Венгрия территориясида эди. Шу жойдан Атилла узок-узок жойларга Болқон ярим оролига, Кичик Осиёга, Арменияга ва ҳатто Месопотамияга юришлар қилди. Атилла олиб борган урушлар очикдан-очик босқинчилик, талончилик урушлар эди. Унга Византия (Шарқий Рим) императори катта хирож тўлар эди. Дунай ёнида яшовчи кўпгина славян қабилалари гуннларга қарам эдилар. 50-йилларнинг бошида Атилла ғарбга юриш қилди ва 451 йили Галлияга бостириб кириб, бу ерда кўп шаҳарларни босиб олди ҳамда

Галлиянинг энг муҳим стратегик пункти бўлган Орлеан шахригача етиб борди. Узоқ вақт қамал қилингандан кейин Орлеан гуннлар томонидан олинди, лекин Аэций Аттилага қарши варварлар федерациясини тузишга муваффақ бўлди ва Аттилани Орлеанданчиқиб кетишга мажбур қилди. Аттила кўп сонли лашкарлари билан биргаликда янада шарққа - орқага бурилиб (Санс шахри орқали) Труа шахри томонга қараб йўл олди. Аэций унинг кетидан борди. 451 йил 15 июнда Труа шахри яқинида (бу шаҳарга кейин Шампань деб ном берилди), Каталаундалалари деб аталган жойда «халқлар жанги» бўлди. Римликларнинг федератлари: вестготлар, бургундлар, франклар римликлар томонида туриб урушдилар; Атилла қўл остида эса, гуннларнинг ўзидан ташқари, остготлар ва бошқа майда-майда шарқий герман қабилалари ҳамда қисман славянлар ва жануби-шарқий Европадаги турли сармат қабилалари бор эди. Аттила мағлубиятга учради. Римликлар ғалаба қозондилар, бу ғалаба уларнинг охирги ғалабаси эди. Лекин улар энди бу ғалаба самараларидан фойдалана олмас эдилар. Уларнинг ўз иттифоқчиларига - варварларга бўлган қарамлиги энди ҳар қачонгидан ҳам кучайиб кетган эди. Вестгот ва Бургундия королликлари тўла мустақиллик олдилар. Атилланинг ўзи эса келаси, 452 йилда Италияга юриш қилди, лекин Римни олишдан воз кечди, қимматбаҳо инъомлар ва хирож олиш билан чекланиб қўя қолди. 453 йилда Аттила ўлди. Унинг наридандан бери тузилган, кўп қабилали ҳарбий давлати тезда қулади. Гуннларнинг ўзлари эса маҳаллий аҳоли билан араллашиб кетди. Византия манбаларида VII асрдан бошлаб уларни бутунлай эсга олинмади.

Демак, энди гуннлар «давлати» йўқ бўлиб кетганидан кейин Рим империясининг аҳволи яхшиланиши керак эди. Лекин унинг ресурслари бутунлай тугаб қолган эди. Ташқи хавф камайгандан кейин ички қарама-қаршилиқлар кескинлашиб кетди.

Ҳарбий Рим империясининг қулаши. Аттила ўлгандан кейин император саройидаги (сарой Равенада эди) фитналар авж олиб кетди, натижада Аэцийнинг ўзи ҳалок бўлди. Аэций Римнинг сўнгги даврдаги давлат

арбоблари ичида энг кўзга кўринган киши эди. Императорнинг буйруғи билан ўлдирилган Аэцийдан кейин Валентиниан III ўзи ҳам ўлдирилди. Шундан кейин вандаллар (455 й.) хужум қилиб, Римни ўн тўрт кун таладилар, бу хужум империяни узил-кесил ҳалок қилди. Италияни номигагина тахтда ўтирган императорлар номидан ёлланма варвар дружиналарининг бошлиқлари идора қилди. Шу дружина бошлиқларидан бири Одоакр (кичкинагина бир герман қабиласининг - скерларнинг бошлиғи) 476 йилда Римнинг охириги императори гўдак Ромул Августулни тахтдан тушириб, императорлик нишонларини Қонстантинополга, шарқий императорга юборди. Шундай қилиб, Ғарбий Рим империяси расмий жихатдан ҳам тамом бўлди. Унинг маркази Париж бўлган Шимолий Галлиядаги қолган-қутган территориясини 10 йилдан кейин (486 йилда) франк короли Хлодвиг босиб олди.

Одоакр давлати этник состави жихатидан қурама бир давлат эди. Унинг кўл остида скерлар, геруллар, готларнинг бир қисми, аланлар (Шимолий Кавказ қабиласи) ва бошқалар бор эди. У Италия зодагонлари қўлидаги ерларнинг учдан бир қисмини мусодара қилиб, ўз тарафдорларига берди. Лекин италиялик-римлик аҳолининг ички идора ишларига аралашмади. Одоакрнинг мавқеи умуман мустаҳкам эмас эди. У, бирорта йирик варвар қабиласидан ёрдам оламан, деб умид қила олмас эди. Одоакр римлик қулдор зодагонларнинг ерларини мусодара қилиб олгани учун улар билан Одоакр ўртасидаги муносабат бузуқ эди. Шу билан бирга Константинополдагилар ҳам унга ишонмас эдилар ва унинг ўрнига ўз кандидатини остготлар короли Теодорихни тайёрламоқда эдилар.

Остготлар Италияда. Теодорих Буюк. Византиянинг ёрдами билан Теодорих 493 йилда Италияни босиб олди ва шундан кейин 30 йилдан ортиқроқ (493 - 526) - «готлар ва италиклар короли» бўлиб ҳукмронлик қилди. Унинг пойтахти Равенна шаҳри эди (илгари Гонорийдан бошлаб Римнинг сўнгги императорлари шу шаҳарда яшаган эдилар).

Теодорих мураккаб ички ва ташқи сиёсат юргизди. У ўзини варвар

королларининг «каттаси» деб ҳисоблаб, варвар королликлари ўртасидаги муносабатларни тартибга солишга ҳаракат қилди. Теодорих Византияга нисбатан ҳам мустақил позиция тутди. Шарқий Рим императорлари унинг «кўрнамаклиги»дан норози бўлиб, Италияда император ҳокимиятини тиклашнинг янги режаларини тузмоқда эдилар. Ички сиёсатда Теодорих аҳолининг иккала этник группасини - римликлар билан варварларни мурасага келтиришга ҳаракат қилди. У ўз саройига Рим олимлари ва ёзувчиларини тортди, кўп эски Рим ёдгорликларини тиклади, атрофига римликлардан маслахатчилар тўплади. Булар ичида римлик Кассиодор айниқса катта роль ўйнайди. У, Теодорих ҳузурида давлат секретари бўлиб ишлади ва Теодо-рихнинг топшируви билан «Готлар тарихи»ни ёзди. Граждан идораси илгаригича римлик зодагонлар кўлида қолди. Римликлар учун Римнинг илгариги қонунлари ўз кучини сақлаб қолди. Теодорих италиялик задогон қул эгаларининг ерларици янгидан мусодара қилмади, илгари Одоакр томонидан тортиб олинган ерларни остготларга олиб бериш билангина кифояланди. Остгот зодагонларининг янги олган ерларини идора қилишлари осон бўлсин учун Теодорих фармон чиқариб, ер эгаларига колонлар-ни ва қулларни ердан ажратишга ҳамда уларни хоҳласа хизматкори қилиб, хоҳласа қосибчилик хизматида фойдаланишига рухсат берди. Теодорихнинг бу фармонини (эдиктини) кўп буржуа олимлар остготлар томонидан римлик колонларни «крепостной қарамлик»дан алоҳида бир тарзда «озод қилиш» деб нотўғри таъриф қилдилар. Фармон тексти бу хилда маъно чиқаришга ҳеч қандай асос бермайди. Бу Фармонга (155 моддадан иборат эди) билан Теодорих римликлар учун ҳам, готлар учун ҳам умумий қонун яратмоқчи бўлди, аммо бу қонунни амалга ошириш қийин эди.

Теодорих давлатининг сиёсий тузуми Теодорих ҳукмронлигининг охирига қадар икки ёқлама бўлди. Готлар римликларга қўшилмай, алоҳида вазиятда яшадилар. Улар ўзларининг герман суди қоидаларига мувофиқ суд қилинар эдилар. Ҳарбий хизмат бутунлай улар зиммасида эди, римликлар ҳарбий хизмат ўташдан озод қилинган эдилар; дин жиҳатидан ҳам улар

католик эмас, балки ариан эдилар, маҳаллий аҳоли эса католик динида эди. Шундай қилиб, Теодорих сиёсати замирида катта зиддиятлар бор эди. Бу сиёсат Шарқий Рим империяси билан қайта қўшилиши орзусида бўлган римлик кулдор зодагонларни қониқтирмас эди. Шу билан бирга Теодорихнинг италияликларга нисбатан жонкуярлик билан муносабатда бўлиши, ўзини илгариги императорларнинг вориси деб ҳисоблаши, римликларнинг билимдонлигига тан бериши, ерларни янгидан мусодара қилишни хоҳламаслиги - буларнинг ҳаммаси гот зодагонлари ва оддий жангчи-остготлар орасида унга қарши норозилик туғдирди. Теодорих ўз мавқеининг мустақам эмаслигига короллигининг охирги даврида ўзи ҳам амин бўлди, бу даврда ўзининг юқори мансаблардаги баъзи римлик амалдорларининг фитначилик билан шуғулланиб, император саройи билан махфий музокаралар олиб борганлиги фош қилинди. Ўша вақтдаги Рим папаси ҳам давлатга хиёнат қилишда айбланди, у Константинополга махсус сафар қилган ва у ерда уни император алоҳида иззат-икром билан кутиб олган эди.

Готлар уруши. Теодорих вафотидан кейин Равенна саройида иккита группа бир-бири билан қаттиқ кураш олиб борди: булардан бири - Константинополь билан иттифоқ тузиш тарафдори («Рим гуруҳи»), иккинчиси - мустақил сиёсат юритиш ва римлик кулдорларни янада чеклаш тарафдори («Гот гуруҳи» ёки «Эски гот гуруҳи») эди. Бу жанжаллардан византияликлар фойдаландилар. Император Юстиниан I замонида византияликлар остготлар Италиясиини истило этдилар ва бутун Апеннин ярим оролини Византияга қўшиб олдилар. Лекин Италияни Византия осонлик билан босиб олмади. Готлар уруши 20 йилдан ортиқ давом этди. Остготлар ўзларини жуда қаттиқ ҳимоя қилдилар. Янги сайланган остгот короли Тотила (541 - 552) Византияга қарши курашга, остготлардан ташқари, эзилган италияликлар-нинг бир қисмини ҳам тортди. Остготлар қўшинига, ижтимоий чиқиши ким бўлишига қарамай, куллар билан колонлар қабул қилинди кул ва колонлар шу билан эркинликка чиқди. Аввалига Тотила

муваффақият қозониб турди. У византияликлардан Италиянинг каттагина қисмини қайтариб олишга муваффақ бўлди. У флот қурди, Сицилияни ва Урта денгиздаги яна бошқа оролларни босиб олди. Бироқ Византиядан етиб келган янги кўшинлар остготларни мағлубиятга учратди (552). Византияликлар Италияни 555 йилда батамом босиб олди. Остготларнинг деяр-ли ҳаммаси қириб ташланди. Бутун Италия вайрон ва хароб бўлди. Теодорих замонида қишлоқ хўжалиги, хунармандлик ва савдо бир оз ривожланган эди, бу ҳам вайронлик солган уруш натижасида йўққа чиқди.

Император Юстиниан фармонлар чиқариб, Италияда илгариги кулдорлик тузумини тиклади. Тотиланинг куллар ва колонлар тўғрисидаги фармон ва ҳукмлари бекор қилинди.

Шимолий Италиянинг лангобардлар томонидан истило қилиниши. Византиянинг Италияда ҳукмронлик қилиши узоққа бормади. 568 йилда Шимолий Италияга янги варварлар - лангобардлар бостириб кирдилар. Лангобардлар олдин Эльбанинг чап қирғоғида яшаган бўлиб, свев қабилаларига қариндош эди. Лангобардларнинг бошлиғи король Альбоин эди. Янги давлатнинг пойтахти Павия шаҳри бўлди. Италияда лангобардларнинг номи шу маҳалгача ҳам сақланиб қолган - ҳозирги шимолий Италия Ломбардия деб аталади.

Лангобардлар истилосининг ўзига хос бир қанча хусусиятлари бор эди. Биринчидан, лангобардлар шимолий ва қисман ўрта Италияни батамом ишғол қилдилар, маҳаллий кулдор зодагонлар билан ҳеч қандай битимга келмадилар. Улар Апеннин ярим оролига римликларнинг федератлари сифатида эмас, балки уларни истило қилувчилар сифатида келдилар. Иккинчидан, лангобардлар Рим кулдорларининг жуда кўп мол-мулкини мусодара қилдилар. Масалан, биз юқорида кўриб ўтганимиздек, вестготлар, остготлар ёки бургундлар ернинг учдан бир ёки учдан икки қисмини мусодара қилган бўлсалар, лангобардлар эса бунга қониқмай, бадавлат римликларнинг поместьеларини бутунлай тортиб олдилар. Кўпдан-кўп римлик кулдорлар қулга айлантирилди, бир қисми оила аъзолари билан

бошқа мамлакатларга сотиб юборилди. Лангобардлар истилосининг учинчи хусусияти улардаги ижтимоий тузумнинг ўзига хос хислатидан келиб чиқди. Лангобардлар Италияга келган вақтларида уларда уруғчилик алоқалари бирмунча мустаҳкам эди. Уларда Рим маданиятининг таъсири ҳали жуда кучсиз эди. Уларнинг Италияда жойлашувининг ўзи ҳам ҳали хийла даражада уруғчилик тусида эди. Буни «фара» (ёки «фари») деган сўз кўрсатиб туради, бу сўз лангобардчасига «уруғ» деган маънони билдириб, ҳозирги Шимолий ва Урта Италиядаги кўпчилик шаҳар ва қишлоқлар номида сақланиб келмоқда. Лангобардлар истилоси натижасида хийла катта ва кучли варвар короллиги вужудга келди; бу королликда жуда кўп деҳқонлар ва анча эрта ташкил топган кўп ерли, кучли зодагонлар бор эди. VII асрда лангобард зодагонлари ўзларининг энг нуфузли вакиллари бўлган герцоглар орқали ўз короллари билан каттиқ кураш олиб бордилар, короллар эса ер магнатларига қарши шимолий Италия шаҳарларига таянишга ҳаракат қилдилар, у вақтда бу шаҳарлар иқтисодий жиҳатдан ҳали бир қадар аҳамиятга эга эди.

Лангобард короллиги билан бир вақтда Италияда VI - VII асрларда яна бир сиёсий ташкилот - папалик вужудга келди. Италияга лангобардлар келгандан кейин ҳам римлик епископлар - папалар - расман ўзларини Шарқий Рим императорларининг олий ҳокимияти қўл остида деб ҳисоблаб келдилар. Ҳақиқатда эса Константинополга бўлган бу қарамлик кундан-кун йўқола борди. Папалар аста-секин Урта Италиянинг мустақил ҳукмдорларига айлана бошладилар. Римнинг ва Рим областининг ҳам диний, ҳам дунёвий ҳокими бўлган биринчи папа Григорий I (590 - 604) бўлди. Лангобард короллари кейинча папа областини ўз ҳокимиятларига бўйсундиришга ҳаракат қилдилар, лекин бу ҳаракат натижа бермади. Папалар франк королларидан иборат иттифоқчиларга эга эдилар. VIII асрнинг ярмида улар шу франк королларининг ёрдами билан ўзларининг папа черкови давлатини узил-кесил ташкил этдилар, бу давлат ҳам, шундай қилиб, илгариги Рим империясининг ўзига хос бир қолдиғи эди.

Варварлар истилоларининг натижалари. Шундай қилиб, Ғарбий Европа

картаси эрамизнинг V ва VI асрлари ичида бутунлай ўзгариб кетди. Ғоят катта Ғарбий Рим империяси тамомила йўқолди. Шарқий Рим империяси эса Византия деган ном билан яшаб келди, бироқ унинг шароитлари ва алоқалари бошқача эди (у асосан славянлар ва Шарқ Осиёси билан алоқа қилди). Европада давлат тузуми ибтидоий бўлган ўнлаб майда-майда варвар королликлари вужудга келди. Лекин бу ўзгариш фақат сиёсий ўзгаришлардангина иборат эмас эди.

Халқларнинг Буюк кўчиши деб аталган кўчишнинг тарихий аҳамияти унинг ижтимоий натижаларидадир. Бу кўчиш халқларнинг шунчаки бир жойдан иккинчи жойга кўчиши эмас эди. Бу кўчиш дунёдаги энг катта империялардан бирини истило қилишдангина, емиришдангина иборат эмас эди. Бу кўчиш - антик қулдорлик тузумининг ҳалок бўлиши эди. Юқорида кўриб ўтганимиздек, варварлар империяни истило қилиш процессида Рим жамиятидаги эзилган синфлар билан - қуллар ва колонлар билан биргалашиб иш кўрдилар. Шундай қилиб, қуллар билан колонлар қулдорлик тузумини йиқитишда бевосита, актив иштирок этдилар. Уларнинг кўпи варварлар кўшини сафига кирди. Қолганлари эса хўжайинларининг қўлидан кўплаб қочиб кетди, бу вақтда хўжайинлар қочоқларни қайтариб олиб келишдан ожиз эдилар. Оқибат-натижада Рим қуллари ва колонлари деҳқонлар оммасига айландилар, келгинди варвар-деҳқонларнинг бу деҳқонлардан фарқи шу эдики, келгиндилар буларга қараганда эркинроқ ва мустақилроқ эдилар.

Дарҳақиқат, варвар зодагонлари орасидан чиққан янги ер эгалари ер олиш билан бирга бир нечта қул ҳам олган эдилар. Лекин, биринчидан, улар оладиган қуллар жуда ҳам оз бўлар эди, чунки ўша вақтда қулдорлик латифундияларида қулларнинг сони умуман жуда камайиб кетган эди; иккинчидан, эски хўжайинларнинг, яъни Рим қулдорларининг ўрнини олган янги хўжайинлар қулларни одатда дарҳол оброк тўлайдиган деҳқонларга айлантирар эдилар. Қулликнинг плантаторлар томонидан қўлланилган формасини (ёки казарма формасини) герман зодагонлари илгари ҳам ҳаддан

ташқари мураккаб ва бесўнақай форма деб ҳисоблар эдилар. Плантадорлардаги қуллик янги шароитга (кўп қуллар яқинда озод бўлиб кетган эди, марказлашган полиция аппарати йўқ эди, варвар королликларининг давлат ҳокимияти кучсиз эди ва ҳоказо) айниқса тўғри келмас эди. Қулдорлик ҳукмронлигини йўқ қилиб ташлаган буюк ўзгариш натижасида эскича, римча қуллик маъносидаги қулчилик узил-кесил йўқолди. Эски қулдор зодагонларнинг ер-мулклари жуда кўп янги ер эгалари ўртасида бўлиниб кетди. Бу янги ер эгаларининг бир қисми янги, варвар аристократлар бўлиб, булар кейинги ўрта аср феодалларининг энг яқин ўтмишдошлари эдилар. Ерларнинг бир қисми эса варвар деҳқонлар қўлига ўтди, бу деҳқонлар шахсий эркинликларини ҳали сақлаб қолган ва ўзларининг жамоа тартибларини янги жойга кўчириб олиб келган эдилар, бу жамоа тартиблари синфлар пайдо бўлмасдан илгариги уруғчилик тузуми билан боғланган эди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. История народов восточной и Центральной Азии. М., 1986
2. История стран Азии и Африки в средние века. 1-2 Ч. М., Высшая школа. 1988.
3. История средних веков. (под ред. З. В. Удаловой и С. Р. Карпова 1-2 ч) М., Высшая школа. 1988.
4. Средневековой Восток. М., 1980.
5. Семёнов. Ўрта асрлар тарихи.